

ONDER REDACTIE VAN FRED BACKUS

DE ZENDELING EN DE ANTROPOLOOG

T. O. Beidelman: Colonial Evangelism: A Socio-historical Study of an East African Mission at the Grassroots. Uitgever: Indiana University Press, Bloomington, 1982. Prijs f 51,40 (paperback).

O. U. Kalu (ed.): The History of Christianity in West Africa. Uitgever: Longman, Harlow, 1980. Prijs: f 25,—.

In 1957 arriveerde de Amerikaanse antropoloog Thomas Beidelman in het toenmalige Tanganyika voor onderzoek naar de culturele tradities van de Kaguru. Zes maanden woonde hij in een huis van de "Church Missionary Society", een Anglicaans zendingsgenootschap, en maakte kennis met werk en leven van de zendingen. Zijn aanwezigheid veroorzaakte allerlei spanningen. Door zijn onderzoek associeerde hij zich met de 'heidense' leefwijze die de zendingen juist trachtten te bestrijden: drinken, dansen, roken, polygamie, echtscheiding, vooroudergeloof, regenrituelen, hekserijgeloof en initiëriten. De wederzijdse ergernis nam toe en Beidelman verhuisde. Twee jaar later, na afloop van zijn onderzoek, vatte de antropoloog het plan op de rol van de zending tot onderwerp van een studie te maken. Hij ging naar Londen om de archieven van het Zendingen genootschap te bestuderen en raadpleegde zijn veldwerknooties. Het resultaat is *Colonial Evangelism*, een fascinerend boek. Fernand Braudel zegt bij het begin van zijn boek *La Méditerranée* dat hij altijd van "La Méditerranée" gehouden heeft, alsof hij zich daarmee als schrijver wil legitimeren: wie liefheeft, heeft recht van spreken. Als dat zo is, heeft Beidelman, die bepaald een hekel heeft aan de zendingen, géén recht van spreken. Dat is dan ook de mening van een recensist uit de kringen van het zendingsgenootschap die in het vermaarde tijdschrift *Africa* schrijft dat Beidelman's persoonlijke antipathie tegen de zending hem diskwalificeert als on-

derzoeker. Maar zowel sympathie als antipathie leveren vertekening op. Beide hebben hun voors en tegens. De eenzijdigheid die het meeste stoort in deze studie betreft overigens niet het beeld van de zending, maar het — ontbrekende — zelfbeeld van de antropoloog.

De relatie tussen antropoloog enerzijds en (Katholieke) missionaris of (Protestantse) zending anderzijds is altijd complex en ambigu geweest. In het veld vormen zij 'lotgenoten', elkaars gezelschap. Veel antropologen hebben dankbaar gebruikgemaakt van het stukje westers comfort dat er door missie (of zending) in het midden van de 'wildernis' was opgebouwd. Met gretigheid hebben ze zowel het koude bier als de etnografische kennis van de zending tot zich genomen. In hun publikaties komen missie en zending echter nauwelijks voor. Het lijkt of de omgang met deze mensen zorgvuldig verdrongen wordt uit de herinneringen en aantekeningen van de antropoloog. Daarbij hebben antropologen zich uitgeput in het benadrukken van de tegenstellingen tussen henzelf en missionarissen. Maar misschien hebben beide partijen meer met elkaar gemeen dan antropologen willen toegeven. Hun scherpe kritiek op de missie bevat veel — onbedoelde — zelfkritiek. Antropologen bekritisieren zendingen voor hun ethnocentrisme en culturele arrogantie, maar inmiddels is vast komen te staan dat diezelfde ondeugden aan veel antropologisch werk kleven. Antropologen wijzen op inconsequenties in het werk van de missie: ze preken broederschap en naastenliefde maar gedragen zich vaak racistisch en afstandelijk; ze voelen zich arm maar in de ogen van de plaatselijke bevolking zijn ze enorm rijk; ze verkondigen een geloof maar hun aantrekkingskracht ligt in het materiële. Ook hier liggen echter verrassende parallellen met de antropoloog. Antropologische pretenties over participatie in het dagelijks leven van de bevolking, over vertrouwensrelaties, over partijkiezen voor de bevolking getuigen van grote naïviteit en gebrek aan zelfkennis. De 'maatschappelijke relevantie' van veel antropologisch onderzoek is vaak niet meer dan

een versiersel om gemakkelijk subsidie te verwerven. Onderzoek dat werkelijk nuttig is voor de bevolking ter plaatse is uiterst schaars. Antropologen zijn over het algemeen minder betrokken bij het welzijn van hun 'objecten' dan missionarissen. Zelden worden de antropologische pretenties echter doorgeprikt door leden van de onderzochte gemeenschap want 'Natives don't talk back'. Meestal weten zij niet eens wat er over hen geschreven wordt. Antropologen zeggen verder dat zendingen in hun geschriften eenzijdig zijn, dat ze overdrijven om het thuisfront wakker en vrijgevig te houden. Het wordt bijna komisch, want het kan geen geheim meer zijn dat ook antropologen een fijne neus hebben voor dramatiek en bij voorkeur het exotische zoeken.

Ook voor Beidelman geldt dat hij veel gemeen heeft met de zendingen die hij zo kritisch beschrijft, zonder dat hij zich dat bewust lijkt te zijn. Hij werpt zich op als de onpartijdige toeschouwer die toegang heeft tot de harten van de Kaguru bevolking, maar neutraliteit bestaat natuurlijk niet. Evenals de zendingen was hij een — kortstondige — partij in het koloniale Tanganyika, en veel van de contradicties die hij bij hen ontwaart, komen — in antropologische variatie — ook in zijn eigen positie voor. Toch is Beidelman uitzonderlijk, doordat hij in deze studie heeft gekozen voor een bevolkingsgroep, zendingen, die — hoewel zeker niet 'gewoon' — niet echt exotisch zijn. Bovendien heeft hij gekozen voor een groep die wél 'terugpraat', zoals gebleken is.

Als kritisch buitenstaander tracht hij een antropologische visie op de activiteiten van zendingen te ontwikkelen, en verwijt andere schrijvers (voornamelijk historici) dat ze te weinig oog gehad hebben voor de talloze variaties die bij zendingen te onderscheiden zijn zoals etniciteit, sociale afkomst, denominatie, theologische vorming, enzovoorts. Verder pleit hij voor de toepassing van Weber's ideeën over routinisatie en sociale organisatie en voor kleinschalig onderzoek naar afzonderlijke missionaire gemeenschappen. Beidelman's studie kan het

best gekarakteriseerd worden als een consequente poging verholde contradicties in het werk van de zendingen bloot te leggen. Hij doet dat haarscherp, hoewel soms met enige retoriek en overbodige herhaling. De allesoverheersende contradictie is dat de doelstelling van de zendingen uitdrukkelijk sakraal was, maar wat zij tot stand brachten op de eerste plaats materiële. Binnen de gegeven historische context zagen zij zich gedwongen de westerse cultuur, vooral haar technologie, te gebruiken om volgelingen aan te trekken, maar het waren juist deze materiële middelen die voor de volgelingen het voornaamste doel werden.

Onder deze overkoepelende tegenstrijdigheid gaan vele andere schuil. Een van de meest intrigerende is de ambivalente houding tegenover Afrikaanse tradities. Enerzijds was de vernietiging van deze tradities de *raison d'être* van hun zending, anderzijds hoopten zij op de idylle van een onbedorven Christelijke Afrikaanse gemeenschap. Deze ambivalentie, vernietiging én handhaving van de traditionele gemeenschap, was nauw verbonden met een ambivalentie ten opzichte van de westerse cultuur, enerzijds verheerlijking van haar verworvenheden, anderzijds diepe afkeer van haar materialisme.

Het beeld dat overblijft is er een van diepe tragiek. Zelden hebben mensen zich zozeer ingespannen voor een idee, en zelden is de uiteindelijke verwezenlijking zover van dat idee verwijderd geweest. Hoewel een antropologische benadering van het verschijnsel missie en zending nog maar net begonnen is, is het onderwerp reeds lange tijd voer voor historici. Kalu heeft in *The History of Christianity in West Africa* 21 artikelen over de geschiedenis van missie en zending in West Afrika bij elkaar gebracht. Ze zijn afkomstig uit diverse, vaak moeilijk toegankelijke, vak-tijdschriften en werden voor het eerst gepubliceerd tussen 1959 en 1975. Deze literatuur wordt door Beidelman bekritiseerd omdat zij te oppervlakkig, te weinig antropologisch, zou zijn. Wat in ieder geval opvalt is dat de toon van deze artikelen, hoewel vaak kritisch, van meer sympathie voor de missionaire zaak getuigt dan Beidelman's

boek. Kalu's bundel kan het best geclassificeerd worden als 'kerkgeschiedenis'. Zo beschrijft Clarke de strategie van Katholieke missionarissen in Oost Nigeria tussen 1885 en 1905. Aanvankelijk richtten deze Franse paters zich op het stichten van z.g. 'bevrijde dorpen', christelijke enclaves in een 'heidense' omgeving. Deze strategie doet denken aan het 'bevrijd gebied' van waaruit guerrillero's overal ter wereld opereren, maar ook aan de 'beschermde dorpen' die de Portugezen in Mozambique en

Angola tégen de guerrillero's oprichtten. De strategie van de paters hing samen met de toen nog actuele strijd tegen de slavernij. 'Bevrijde dorpen' werden gevuld met vrijgekochte slaven, voornamelijk kinderen. Clarke citeert een aantal archieven waaruit blijkt dat men in 1896 bijvoorbeeld 880 kinderen op markten in de Congo kocht. Interessant is ook een dispuut tussen de Paus en Kardinaal Lavignerie. Eerstgenoemde benadrukt dat de kinderen met geld vrijgekocht moeten worden en vervolgens tot Christen gemaakt. Lavignerie, meer vertrouwd met de Afrikaanse realiteit betoogt dat zulks onbegonnen werk is en bepleit het gebruik van wapens om de restanten van de slavenhandel uit te roeien. Het opkopen van slaven zou immers de slavenhandel slechts in stand houden! Inderdaad blijkt dat de missionarissen later ook beschuldigd worden van voortzetting van de slavenhandel, echter niet zozeer omdat zij de slaven kochten, maar omdat zij hen als kwasi-slaven bleven behandelen in hun 'bevrijde dorpen'.

Een gecompliceerde situatie! Als later blijkt dat de bevrijde dorpen niet het effect opleverden dat men ervan verwacht had (de vorming van Afrikaanse geloofsverbreiders) schakelen de missionarissen over op scholen, een middel waarmee ze overweldigend succes hebben. In een ander artikel beschrijft Ajayi de ideeën van Henry Venn, een van de belangrijkste drijfveren van de Anglikaanse zending in het midden van de 19e eeuw. Venn zag de zending als een 'ontwikkelaar' en sommige van zijn ideeën zijn verrassend actueel. Met name Venn's suggestie dat de zending niet persoonlijk moet ingrijpen in het 'ontwikkelingswerk' maar

slechts van buitenaf voorzichtig dient te stimuleren, raakt aan een dilemma waar de ontwikkelingsdeskundigen meer dan 100 jaar later nog mee worstelen.

Volgens sommige historici besefte men in Europa in de tweede helft van de 19e eeuw amper dat er behalve wilde dieren ook mensen in Afrika leefden (Davidson). Orwell schrijft in 1939 nog dat men in een tropisch landschap van alles ziet behalve mensen. De boer met zijn hak heeft dezelfde kleur als het land en bovendien is hij veel minder interessant om naar te kijken. Het merkwaardige van de zending in Afrika is dat hij — in de tweede helft van de 19e eeuw, lang vóór de antropoloog — wel door mensen geobserveerd werd. Over dat anachronisme wordt in deze beide boeken echter weinig gezegd.

Sjaak van der Geest ■

